ئەتموسفەر

ئەو بایێ ل دەوروبەرێ گۆیا زەمینێ هەی، وەکی دەریایەکێ یە، بنێ وێ ئەو ئەردە یێ ئەم ل سەر دژین.

ئەم مرۆڤ، ب تەنێ دشێین د ناڤ بای دا بژین، هەر وەکی چەوا ماسی ب تەنێ دشێن د ناڤ ئاڤێ دا بژین.

با (هەوا) ب بلنداهیا هزار کیلۆمێتران ژ ئەردێ مە بەر ب ئەسمانان ڤە بەرز دبیت، لێ ب تەنێ پێنج کیلۆمێتران ژ رویێ دەریایێ بلندتر، وەسا تەنک و کێم دبیت کو مرۆڤ بێی ماسکا (قناع) بای نەشێت تێرا ژیانێ بای بهەلکێشیت.

با، تێکەلەیەکە ژ گەلەک گازان. پشکا هەری مەزن هێدروجینە کو رێژەیا وێ ٧٨٪ یە و یا دی ئوکسجینە کو ٢١٪ یە و یا مایی ژی کو ١٪ یە تێکەلەیەکە ژ شەهـ، کۆلدیوکسید، دویکێل، تۆز و گەلەک گازێن دی.

زانایان، ئەتموسفەرێ ئەردی دابەش کریە سەر چەند تەخەکان.

نێزیکترین تەخا ئەتموسفەری ژ ئەردێ مە دبێژنێ: «تروپوسفەر». ئەڤ تەخە ژ ١٠-١٨ کیلۆمێتران ژ ئاخا مە یا بلندە و د ڤێ تەخەیێ دا هەمی دیاردەیێن سرۆشتی ژ لڤینا بای و عەور و بەفر و بارانێ روی ددەن و هیچ عەورەک ژ سنۆرێ وێ دەرباس نابیت ژ بەر هندێ سنۆرێ وێ ب سنۆرێ عەوران ژی دهێتە ناڤ کرن.

د سەر تروپوسفەری دا، هەر دو تەخەیێن.. ستراتوسفەر و یۆنۆسفەر دهێن کو سنۆرێن وان ژ (١٨) کیلۆمێتران بلندتر ژ رویێ دەریایێ دەست پێ دکەن هەتا (١٤٠) کیلۆ مێتران.

د ڤان هەر دو تەخەیان دا گازا ئوزۆن هەیە یا کو وەک فلتەرەکی رێ ل تیرێژێن د سەر بنەفشی دا (ئولتراڤیۆلێت) دگریت. ئەو تیرێژێن ئەگەر بگەهنە ئەردی دێ گەفەکا مەزن بن ل سەر ژینگەها مە.

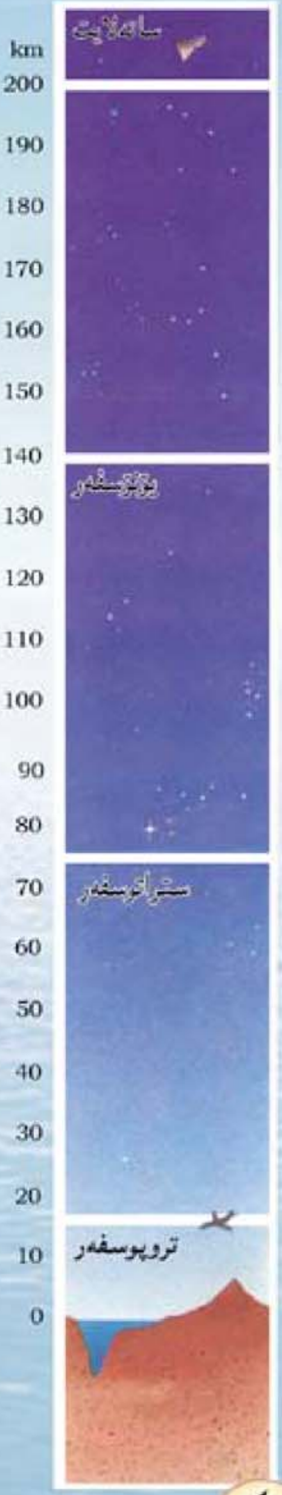

بیوسفەر
(ژینگەهـ)

ئەو پشکا تەنکە ژ ئەتموسفەری یا هەمی جۆرێن شینکاتی و زیندەوەران چ ل سەر رویێ عەردی و چ ل بن ئاڤ و دەریایێ تێدا دژین و ئەم ب کوردی دبێژینێ: ژینگەهـ.

د ژینگەهێ دا، هەبوون و ژیانا شینکاتی و زیندەوەرێن دی ب پێکڤە گرێدایە و ئەم مرۆڤ ژی د چارچووڤێ ڤێ تێکەلیێ داینە یا کو زانایان ب ناڤێ «ئێکوسیستێم» ناڤ کرینە.

بۆ نموونە، ب هاریکاریا ئاڤێ و بای و هەتاڤێ گیا و شینکاتی ل سەر ئاخێ شین دبن، ئەو شینکاتی دبیتە خوارن بۆ جانەوەران، ئەو جانەوەر دبنە خوارن بۆ هندەک جانەوەرێن دی و هەمی جانەوەر ژی دمرن و دگەل سرۆشتی تێکەل دبنەڤە.

ڤێ سیستەمێ ب سەدان ملیۆن سالان ل سەر ئەردێ مە ب بەلانسەکا (توازن) رێکوپێک کار کریە.

مرۆڤ ژی وەکی هەر بوونەوەرەکێ دی پشکەکە ژ ڤێ سیستەمێ و پشکداری د راگرتنا وێ دا کریە لێ پشتی دەست ب چاندنێ کری و پاشی دەست هاڤێتیە پیشەسازیێ و هژمارا وی ب شێوەیەکێ گەلەک مەزن زێدە بوویی، هێدی، هێدی یێ ڤێ سیستەمێ تێک ددەت و رۆژ بۆ رۆژێ ئارێشەیێن ژینگەهێ مەزنتر لێ دهێن و ئاڤ و بایێ مە یێ پیستر لێ دهێت ب تایبەتی ل باژێرێن مەزن و ل وەلاتێن پێشکەفتی د پیشەسازیێ دا.

پیسبوونا ئاڤێ و بای ژی -هەلبەت- گەفەکا مەزنە ل سەر هەمی ژینگەهێ و بوونەوەرێن تێدا دژین لەوا ژینگەهـ و پاراستنا وێ یا بوویە پرسەکا گەلەک گرنگ ل هەمی جیهانێ.